

Postoje a projevy německého obyvatelstva k československému menšinovému školství v ČSR na příkladu soudního okresu Ústí nad Labem¹

The attitudes and manifestations of the German population to the Czechoslovak minority education in Czechoslovakia based on an example of the judicial district of Usti nad Labem

Michal Šimáně

Abstrakt: Příspěvek přináší výsledky části výzkumu autorovy disertační práce. Zabývá se otázkou postojů a projevů německého obyvatelstva k československému menšinovému školství v soudním okrese Ústí nad Labem v prvních letech existence Československé republiky. K řešení této otázky je použito kvalitativního šetření opřené o metody historického výzkumu. Zejména o metody přímou a nepřímou a historicko-srovnávací metodu. Hlavními zdroji informací jsou archiválie uložené v Archivu města Ústí nad Labem. Příspěvek ukazuje nejen, jaké postoje německé obyvatelstvo zaujímal k československému menšinovému školství, ale ukazuje i různé roviny projevů těchto postojů jako jsou například školské stávky a úřední obstrukce.

Klíčová slova: české menšinové školství, Metelkův zákon, Ústí nad Labem, česko-německé vztahy

Abstract: The contribution gives the part of results of the author's dissertation research. It dealt with the attitudes and expressions of the German population to the Czechoslovak minority education in the district of Usti nad Labem in the early years of the Czechoslovak Republic. To solve this point was approached a qualitative survey. Specifically the historical research methods. In particular, the direct and indirect methods and historical-comparative method. Archival documents were the main sources of information. They were stored in the Town archives of of Usti nad Labem. The contribution shows on the one hand, what attitude occupied the German population to Czechoslovak minority education, on the other hand the contribution shows also the different levels of expression of these attitudes such as school strikes and official obstruction.

Keywords: Czech minority school, Law Metelka, Usti nad Labem, Czech-German relations

¹ Příspěvek vznikl v rámci řešení výzkumných projektů GAČR: Škola: výzkum vnitřních procesů a vnějších podmínek jejího fungování (GD/406/09/H040) a děkanského grantu FF MU: MUNI/21/SIM/2011.

1 Úvod

V tomto příspěvku představuji část výzkumu, který zpracovávám v rámci své disertační práce, jejímž tématem je České obecné menšinové školství v oblasti severních Čech (s důrazem na soudní okres Ústí nad Labem) v letech 1867–1938. Postoje a projevy německého obyvatelstva k československému menšinovému školství vnímám jako důležitou součást celé problematiky, která může pomoci k většímu pochopení nejen konstituování českých menšinových škol v této oblasti či české menšiny obecně, ale může též přispět ke stále aktuální a živé diskusi týkající se vývoje česko-německých vztahů v tomto období.

Vzhledem k rozsahu tohoto příspěvku jsem se rozhodl zaměřit pouze na období prvních let existence československé republiky. Konkrétně na období let 1918 až 1925. Jde o období, které je charakteristické jak výraznými změnami v oblasti školství, tak i změnami v otázkách česko-německých vztahů, které nabývaly nové podoby v souvislosti se vznikem Československa či událostmi v Kadani v roce 1919 atd.

2 Metodologie

Cílem tohoto dílčího výzkumu bylo zodpovědět otázku, zda a jaké byly postoje a projevy německého obyvatelstva soudního okresu Ústí nad Labem k československému menšinovému školství v prvních letech existence Československé republiky? K řešení této otázky jsem přistupoval pomocí kvalitativního šetření. S ohledem na to, že jde o historické téma, jsem využíval metod historického výzkumu. Zejména metody přímou a nepřímou a metodu historicko-srovnávací. Hlavními zdroji informací mi byli archiválie uložené v Archivu města Ústí nad Labem. Šlo z velké části o česky a německy psané kroniky obecních škol. V menší míře pak česká a německá úřední korespondence (např. mezi jednotlivými školskými subjekty – místní školní rady, zemská školní rada, Ministerstvo školství a národní osvěty – dále MŠANO, apod.). Kromě toho jsem analyzoval dva místní německé deníky. Jmenovitě *Aussiger Tagblatt* a *Aussiger Tageszeitung* z let 1920–1925. V neposlední řadě jsem vycházel i z dobových školních zákonů.

3 Politické souvislosti

Jak píše Weger (2006), rakouští Němci žijící v našem pohraničí se po roce 1918 v rychlém procesu konstituovali jako politické hnutí, které v sobě zahrnovalo různá prnutí a ideové proudy. Celé hnutí poté spojovala kromě jiného i orientace na protislovensky zaměřené postoje. Ještě v době před vznikem samostatného Československa vyvíjeli němečtí nacionalisté snahy o organizaci vlastní samosprávy a vojenského zabezpečení pohraničí v Čechách. Byla to reakce na vytváření Československého státu. Jejich cílem bylo v konečném důsledku odtržení pohraničních oblastí, které chápali jako uzavřené německé území (Matějček, 2003). Jak podotýká Schelle (2006), tyto tendence navazovaly na prosazení cílů německých politických kruhů v první světové válce a na velkoněmecké koncepce nového uspořádání poměrů ve střední Evropě.

Během několika dnů na podzim roku 1918 se postupně ustanovila vláda v pohraničních oblastech českých zemí - *Deutschböhmen*, *Sudetenland*, *Deutschmähren* a *Böhmerwaldgau* (Kárník, 2007). Vznikla tak čtyři německá území, která však nebyla spolu souvisle geograficky propojená, což samo o sobě znamenalo pro tyto provincie silná úskalí pro jejich další existenci.

Podle Schelleho (2006) byla nejvýznamnější provincií právě Deutschböhmen, která se táhla od německých okresů v Orlických horách až po Cheb. Ani jedna z těchto německých provincií však nedoznala delšího trvání. Na vzniklou situaci totiž zareagovala československá vláda tím, že proklamovala tato území za svá státní území a následně je začalo vojensky obsazovat a likvidovat orgány místní rakouské státní správy (Schelle, 2006). Relativně snadný průběh obsazování území, jak například píše Martinovský, Cvrk a Cvrková (1983), byl ovlivněn i tím, že odpor byl spíše jen slovní a zároveň některá německá města jako například Ústí nad Labem si obsazení vysloveně přála kvůli hrozící zásobovací katastrofě. Jak upozorňuje Kárník (2003), bylo to však vítězství trpké, v němž Československo muselo vystoupit již na prahu své existence diktátorsky.

Na začátku měsíce března roku 1919 v řadě míst československého pohraničí propukly protesty a stávky namířené proti integritě nového státu (Vališ, 1991). Vyvolané nepokoje a bouře místního německého obyvatelstva byly do té míry nezvladatelné, že československá branná moc nebyla schopna řešit je jinak, než střelbou do lidí. Přestože nejdramatičtější se tyto události odehrávaly v severočeské Kadani, lze se setkat s obdobným průběhem i v dalších příhraničních městech včetně Ústí nad Labem (Vališ, 1991). Celkově bylo, jak uvádí Makrlík (2009), na různých místech českého pohraničí zastřeleno přes padesát československých občanů německé národnosti. Tato událost se tak stala tragickou epizodou moderních česko-německých vztahů, která nepochybně ovlivnila vztahy mezi oběma národnostmi na mnohá desetiletí (Makrlík, 2009).

4 Školsko-politické souvislosti a postoj německého obyvatelstva k menšinovému školství

V rámci snah o odtržení příhraničních oblastí a připojení k plánovanému Německému Rakousku se řešila i budoucnost školství v těchto oblastech. Tomu výrazným podílem přispělo vydání nového školského zákona, který, jak píše Kádner (1931), pečoval nejen o české menšinové školství, ale školství všech národnostních menšin žijících na území československého státu. Němci jej však, jak upozorňuje Kasper (2006) považovali za tzv.:

Školský mor, za otevřený útok proti sudetoněmeckému národu, který byl zákonně „požehán“ a tak demokraticky „legitimován“, jeho vyhlášení považovali za národní tragédii a jeho předkladatele, prezidenta Zemské školní rady Metelku, nazývali školním diktátorem, strůjcem všeho německého školského neštěstí v ČSR. (s. 36)

Proč tomu tak bylo? Například v Ústí nad Labem vydáním tohoto zákona došlo k ohromnému vzrůstu počtu českých obecných škol ve srovnání s obdobím Rakouska-Uherska. Konkrétně lze sledovat jenom během let 1919-1920 zřízení 8 nových škol (Šimáně, 2010).² V této době můžeme být svědky odchodu mnoha českých dětí z dosavadních německých škol do škol českých. Tento vývoj společně s nevysokým počtem školou povinných dětí v důsledku nízké porodnosti během světové války měl za následek postupné uzavírání tříd na německých obecných školách či dokonce v některých případech úplné zavření německé školy (Schulchronik der Volksschule Raudnig, 1894–1934). Nový zákon navíc umožňoval za určitých okolností i vyvlastnění nemovitosti za účelem zřízení menšinové školy. Ze záznamů některých německých kronik můžeme vyčíst, že se to často dělo na úkor právě německých škol (např. Schulchronik der Volksschule Grosspriesen, 1904–1943). Samozřejmě tyto situace dále vyostřovaly již tak napjaté vztahy mezi českým a německým obyvatelstvem a Metelkův zákon byl v období první československé republiky často německými obyvateli vnímán především jako prostředek tzv. čechizace německých území.

² V období Rakouska-Uherska existovala jen dvě.

5 Projevy německého obyvatelstva k českému menšinovému školství

Snaha o udržení německých obecných škol a zamezení zvyšujícího se počtu českých obecných škol se odehrávala v několika rovinách. K tehdejšímu MŠANO byly za podpory rodičů německých žáků posílány pravidelně i několikrát během roku různé deputace místních německých školních rad, jak je například zaznamenáno v kronice německé obecné školy ve Velkém Březně (Schulchronik der Volksschule Grosspriesen, 1904–1943). Tato škola se v rámci svých deputací snažila zamezit vyvlastnění svých učebních prostor zdejší nově zřízené české obecné škole.

Druhá rovina spočívala v častých úředních obstrukcích v rámci komisionálních šetření, které byly prováděny zástupci českých rodičů za účelem vyhledání vhodných vyučovacích prostor. Například v obci Lochočice se sice podařilo dle Metelkova zákona školu zřídit, ale kvůli administrativním průtahům, které je možné vysledovat i z úřední korespondence (Okresní úřad Ústí nad Labem, Škola – různé záležitosti) trvalo několik let, než byla nakonec pro české žáky otevřena.

Nejmasivnější výraz odporu vůči českému menšinovému školství a československému školství vůbec představovaly ovšem německé školské stávky. V Ústí nad Labem lze na základě pramenů a dobových novinových zpráv v období let 1920–1925 zaznamenat dvě nejvýznamnější. Obě spojuje termín tzv. Schuldrosselungen, tedy jak píše Umlauf (1960), obzvláště zlé utlačování německých škol. Nicméně, jak je zřejmé z německých novinových článků (Aussiger Tagblatt, 1920–1925; Aussiger Tageszeitung, 1920–1925) tento termín německé obyvatelstvo nechápalo pouze jako utlačování německých škol, ale dokonce jako snahu o potlačení veškeré německé kultury.

6 Závěr

Použijí-li slov Zdeňka Kárníka (2003), v obecné rovině lze říci, že nejde o nijak šokující zjištění. Nicméně se potvrzuje to, co tvrdí již například Matějček (2003) ve svém článku zaměřující se na česko-německé vztahy obecně. A to, že tyto vztahy a relace mezi českou většinou a německou menšinou byly v tomto období de facto pokračováním předchozích procesů v jen částečně změněných podmínkách. Při konkrétním pohledu na soudní okres Ústí nad Labem navíc zjišťujeme, že i přes mohutné zřizování českých obecných menšinových škol, stále dochází k problémům s vlastním otevřením těchto škol. Navíc je čím dál více zřetelnější odpor německého obyvatelstva ke zdejší české menšině, které v budoucnu vyústí k příklonu tohoto obyvatelstva k různým nacionalistickým stranám. A není náhodou, že tyto strany budou využívat v rámci své propagandy i školskou otázku.

Literatura

- Disman, M. (2005). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Kádner, O. (1931). Školství v republice Československé. In *Československá vlastivěda. Díl X. Osvěta* (pp. 7–222). Praha.
- Kárník, Z. (2003). *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri.
- Kárník, Z. (2003). Národní a politické aspekty politických organizací horníků Severočeského hnědohorného revíru na přelomu epoch (1907–1921). In Z. Radvanovský (Ed.), *Semper idem. Jiřímu Tůmovi k pětasedmdesátinám*. Ústí nad Labem: UJEP v Ústí nad Labem.
- Kárník, Z. (2008). *Malé dějiny československé (1867–1939)*. Praha: Dokořán.

- Kasper, T. Školsko-politická diskuse v Československu v letech 1918-1933. In T. Kasper (Ed.), *Češi, Němci, Židé v národnostním Československu. Pohledy na školství a vědu* (pp. 27–44). Liberec: TU v Liberci.
- Makrlík, V. (2009). *Češi a Němci. Studie proveditelnosti společných dějin a budoucnosti*. Praha: Ideál.
- Martinovský, I., Cvrk, F., & Cvrková, M. (1983). *Dějiny zaniklých obcí. Tuchomyšl*. Ústí nad Labem: KSSPPOP.
- Matějček, J. (2003). O německé menšině za první republiky jen trochu jinak. In Z. Radvanovský (Ed.), *Semper idem. Jiřímu Tůmovi k pětasedmdesátinám* (pp. 68–76). Ústí nad Labem: UJEP v Ústí nad Labem.
- Schelle, K. (2006). *Organizace Československého státu v meziválečném období (1918–1938)*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Šimáně, M. (2010). *České obecné menšinové školy v okrese Ústí nad Labem v období Československé republiky 1918–1938* (Diplomová práce). Brno: FF MU v Brně.
- Umlauft, F. J. (1960). *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*. Bayreuth: Hilfsverein Aussig e. V. München.
- Vališ, Z. (1991). 4. březen 1919 v Kadani. *Vlastivědní čtvrtletník Chomutovka. Památky, příroda, život*, 23(2), 49–58.
- Weger, T. (2006). Češi a Němci v ČSR 1918 – 1938 – dějiny a vzpomínání. In T. Kasper (Ed.), *Češi, Němci, Židé v národnostním Československu. Pohledy na školství a vědu* (pp. 11–18). Liberec: TU v Liberci.

Prameny

- Archiv města Ústí nad Labem. *Aussiger Tagblatt 1920–1925*.
- Archiv města Ústí nad Labem. *Aussiger Tageszeitung 1920–1925*.
- Archiv města Ústí nad Labem. Obecná škola v Roudníkách/ Volksschule Raudnig. *Školní kronika (Schulchronik) 1894–1934*. sg. OA/IV-30/44; poř. č. 1277.
- Archiv města Ústí nad Labem. Obecná škola ve Velkém Březně (Volksschule Grosspriesen. *Školní kronika (Schulchronik) 1904–1943*. sg. OA/IV-43/21, poř.č. 1542.
- Archiv města Ústí nad Labem. Okresní úřad Ústí nad Labem, *Školy – různé záležitosti*, sig. VI/-, kart. 150, nestr.

Kontakt

Mgr. Michal Šimáně
 Masarykova univerzita
 Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd
 A. Nováka 1, 602 00 Brno
 e-mail: michal.simane@centrum.cz

Bibliografické údaje

Šimáně, M. (2011). Postoje a projevy německého obyvatelstva k československému menšinovému školství v ČSR na příkladu soudního okresu Ústí nad Labem. In T. Janík, P. Knecht, & S. Šebestová (Eds.), *Smišený design v pedagogickém výzkumu: Sborník příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu*. (s. 521–525). Brno: Masarykova univerzita.

Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/capv2011/sbornikprispevku/simane.pdf>

doi: 10.5817/PdF.P210-CAPV-2012-57